

HAZA ÉS KÜLFÖLD

TUDOMÁNYOS, SZÉPIRODALMI, TANÜGYI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

A «BUDAPESTI SZÉPIRODALMI KÖR» HIVATALOS KÖZLŐ-LAPJA.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓTULAJDONOS:

Megjelenik minden hónap elején.

THEWREWK ÁRPÁD.

Egy-egy számnak az ára 10 krajcár.

ELŐFIZETÉSI ÁR: FÉLÉVRE 60 KR., EGÉSZ ÉVRE 1 FRT 20 KR. * SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, I. KER., LOVAS-ÚT 64. SZ.

Tartalom: *Dácia és Pannonia.* (Thewrekw Árpád.) — *A «Kör»-ből.* (Kámory Sámuel.) — *Csillagtan* (Bártfay J. Á.) — *A hivatalos nyelv.* (Stilus curialis) (Dr. Székely József.) — *Lukianos.* (Dr. Krausz Jakab.) — *Szerény kérdés.* (Thewrekw Árpád.)

A «Budapesti Szépirodalmi Kör» 1886. évi január hó 14-én (csütörtökön) esti 5 órakor saját helyiségében (II. ker. Medveteca, elemi népiskola földszint 1. ajtó) nyilvános fölolvasást tart, melyen vendégeket szívesen lát.

A felolvasás tárgyai:

1. «Tündérsziget» (beszély), írta *Bányász Mihály* r. tag, fölolvassa: *Kobida István* r. tag.
2. «A koldusfiu születés-napjára» (költemény), írta: *Fellegi Albert* r. tag, fölolvassa: *Hangl József* r. tag.
3. «A spangol irodalomról» (tanulmány), írta és fölolvassa: *P. Juhász Ödön* r. tag.
4. «A gyilkos» (rhapsodia), írta *Hajas Dezső* r. tag, fölolvassa: *Barkoczy Béla* r. tag.
5. «A szájhős» (humoreszk), írta: *Kobida István* r. tag, fölolvassa: *Hajas Dezső* r. tag.

Január 17. (vasárnapon) d. u. 4 órakor a «Kör» ugyanott rendes közgyűlését tartja, melyet alulirt a «Kör» tagjait és a «Kör» iránt érdeklődőket ezennel meghívja. A gyűlés tárgyai: I. Megnyitás. II. A választmány jelentése. III. A pénztár-vizsgáló bizottság jelentése. IV. Pénztárnoki jelentés. V. Tisztujtás.

Budapesten, 1886. január 1.

Szászvárosi W. Jenő, titkár.

Dácia és Pannonia.

II. Pannonia.

Valóban bámulatra méltó az, hogy a rómaiak hatalma mily gyorsan s mily nagy mértékben emelkedett a II. pün háboru óta; de nem kevésbé bámulni való a *latin* nyelvnek a római fegyver diadalaiival lépést tartó hódításai is.

A rómaiak a legyőzött népeknek nem csak törvényt szabtak s nem csak katonai ótalomban részesítették őket: hanem részint szép szerével, részint erőszakkal *nyelvöket* is terjesztették közöttük. — Valamely nyelvnek minden külső kényszernél hatalmasabb terjesztője az illető nyelvnek a *haszná* levén: a *latin* nyelv oly mértékben terjedett szép szerével is, a mily mértékben növekedett a római fegyver sikereivel a *latin* nyelvnek *hasznossági* voltáról való meggyőződés is a népek között.¹

¹ Mai nap is csak úgy terjesztheti valamely nemzet a maga nyelvét igazi sikerrel, ha nyelvének *hasznáról, szükségességéről* meggyőzi azokat, kik között nyelvét terjesztetni óhajti. Épen ezért a legszigorubbán elítélendő a magyar Akadémiának ama *német «Revue»-je*, mely a tudományt *német* nyelven találván elő a *magyar* nyelvet még a *magyar tudományos* téren is *szükség-telenné* teszi hazánkban! — Ha jól emlékszünk, *Széchenyi* nem azért alapította a magyar Akadémiát, hogy ennek tagjai a magyar nyelv rovására a *német* nyelvben és irányban gyakorolják magokat; nem azért áldozott annyit, hogy a magyar Akadémia a *Schulverein»*-nal egy kézre dolgozva a tudományt *német* nyelven terjesztsze hazánkban, hogy ez a *német* nyelvhez mint *közbenjáróhoz* folyamodjék és egy *német* nyelvű havi-folyóirat kiadása által oda törekedjék, hogy a magyar és a nem magyar-ajku honfitársak közötti *szellemi* kapocs hazánkban ne a magyar, hanem a *német* nyelv legyen. — Minek tanulnak meg nem magyar-ajku honfitársaink a *német* világnyelv he-yett inkább a *localis magyar* nyelvet, mikor a *Széchenyi*-nek alapító szavairól egészen megfelelő *magyar* Akadémia egy *német* nyelvű «Revue»-nek kiadása által

A *latin* nyelvnek csak a *görög* nyelvvel volt nehéz küzdelme; mert a görögök meghajoltak ugyan a római óriás előtt, de nyelvöket, irodalmukat és a művészeteket illetőleg az a büszke öntudat dagasztá mellöket, hogy a rómaiak csak *tanítványaik*, hogy ők a *mesterek*. Ez az oka, hogy az itáliai *görög* gyarmatok sokkal későbbben tanulták meg a *latin* nyelvet, mint a többi itáliai lakosok, s hogy a *latin* nyelv megtanulása után is megtartották a *görög* nyelvet és éltek ezzel is még századokon keresztül. Így például *Sicília* szigete csak a római császárok idejében románosult el szemlátomást, míg *Cicero* idejében még tulnyomó volt *Sicília*-ban a *görög* nyelv, a mely mellett akkortájt még a *pün* nyelv is volt használatban. — *Nápoly*-ban a *görög* nyelv még a nyugati római birodalom bukását is túlélte. — A többi délitáliai *görög* gyarmatok job-bára csak a Kr. utáni 7. században románosultak el egészen.

Sokkal könnyebben boldogult a *latin* nyelv a többi itáliai népekkel. Például a *Felső-Itália*-ban letelepedett *gallok* a Kr. előtti második század óta oly gyorsan, oly örömet s oly jelesül tanulták meg a *latin* nyelvet, hogy mestereiket az irodalmi téren csakhamar tul-

még arról is gondoskodik, hogy *nem* magyar-ajku honfitársaink még a *magyar tudományos* téren se érezzék a *magyar* nyelv *hasznát* és ismeretének *szükségességét*?! — — — Ha egyeseknek érdeke azt kívánja, hogy tudományos működésükről a *német* külföld is szerzhessen magának tudomást, akkor álljanak össze és adjanak ki vagy saját költségükön vagy valamely *Maecenás* költségén *német* nyelvű folyóiratot; vagy küldjenek külföldi német szaklapokba időnként egy-egy «*Bericht*»-et vagy (*Simonyi* nak a kötőhangzót a tőhöz számító képtelen nyelvtana szerint írva) egy-egy «*Berichte*»-t; de a magyar Akadémiának aligha volt és aligha van joga egy *német* folyóirat kiadására költetni amaz alapítványok kamataiból, melyek a tudománynak *egyes-egyedül* magyar nyelven való hirdetése és terjesztése céljából tétettek a haza oltárára! — — —

szárnyalták. A legünnepelebb római íróknak egy — tekintélyes — része Felső-Itália-beli: *Catullus*, a jeles római *lantos* költő, *Veroná*-ban született; *Vergílius*, az «*Aeneis*» világhírű költője, *Mantua* mellett *Andes* nevű faluban jött a világra; *Livius*-nak, a jeles római történetírónak, bölcsőjét *Patavium*-ban (a mai *Padua* ban) ringatták; *Plinius*-nak, a nagy természettudós, szülővárosa *Verona* (vagy *Novum Comum*) volt; *Plinius*-nak, a jeles *epistolographus*-nak, bölcsője *Novum Comum*-ban (a mai *Como*-ban) állott.

De az Itálián kívüli római tartományokban is gyorsan terjedt a *latin* nyelv, részint azért, mert minden tartományban, mihelyt római provinciá-vá lett, a *polgári* és *katonai* hatóságnak, valamint a *bíróság*-nak nyelve kizárólag a *latin* volt, részint azért is, mert a provinciákban letelepedett gyarmatosok és kereskedők buzgón terjesztették a magok körében *Latium* nyelvét. — A provinciák lakosai pedig, mihelyt ama kellemességekkel megismerkedének, melyeket a római *cultura* nyújt vala, a győzőkhöz simulának azzal a vágygyal, hogy ők is rómaiakká lehessenek. — A provincia-beli ifjuság nagy buzgalommal hallgatta ama latin grammatikusokat és rhetorokat, kik a római hadsereget nyomon követték s kik valamely tartománynak *fegyveres* erővel való meghódítása után ennek *békes* meghódításán fáradozának. S e működésén áldás volt. Iskolák jöttek létre, melyek a meghódított népeket vadságukból kivetkőztetvén a *civilisatio*-nak nyerték meg. Ez iskolák a népvándorlás idejében elpusztultak ugyan, de a műveltség, melyet kivált nyugati Európában és északi Afrikában terjesztettek vala, oly üdvös hatással volt az emberiségre, hogy a hajdani *Róma*-nak még nagyobb becsületére válnak *iskolái*, mint ama *palotái*, *hidjai*, *fürdői*, *vízvezetékei* és *országutjai*, melyeknek nagyszerű romjai, mint a hajdani *Róma világuralmá*-nak néma tanúi, a XIX. század fiát is bámulatba ejtik. — A *latin* nyelv buzgó terjesztésének eredménye az volt, hogy a császárok idejében a *latin* nyelv az egész nyugatnak, az egész *occidens*-nek, világnyelveként szerepelt és a nyugat-európai népeknek szellemi kapcsa volt *Skótság* hegyeitől le a *Duna*-ig és *Herkules* oszlopaitól egészen *Malta* szigetéig. *Cicero*-t, *Vergílius*-t, *Horatius*-t, *Ovidius*-t a császárok idejében a *Tajo* mentén épen olyan jól értették, mint a *Rajna* és *Themse* partjain. — A románosodás természetesen nem mutat minden provinciában *egyenlő* eredményt. Nem mindenütt vert a római *cultura* mély gyökeret. A hol az egész nép fogadta el a római *culturát*, ott a római birodalom összedülése után is fentartotta magát a *latin* nyelv, mint például Franciaországban és a pyrenaei félszigeten. E provinciákba áttüzetett *latin* nyelv persze nem volt *Cicero* nyelve, hanem egyszerű római katonák és kereskedők nyelve volt az épen úgy, a mint napjainkban is a katonák, kereskedők és hajóslegények nyelve az, melyet az angol, spanyol vagy hollandi gyarmatokban — (a benszülöttek nyelvének egyes szavait is belekeverve) — beszélnek.

A hol a *latin* nyelv nem hatott be az alsóbb néprétegekbe; a hol csak az aránylag kevés számú *előkelő* osztály románosodott el: ott a római birodalom bukása után a *latin* nyelvnek uralma is csakhamar megszűnt. *Karthago* például még *Sz. Ágoston* idejében sőt még a *vandalok* uralma alatt is a *civilisatio*-nak és tudományosságnak egyik székhelye volt; de mint-hogy ez a római *civilisatio* s ez a római tudományosság csak az aránylag csekély számú *magasb* osztályuaké volt s a népet érintetlenül hagyta, azért el is tűnt nyomtalanul a római *cultura* a *latin* nyelvvel együtt az araboknak Afrikában való uralkodása alatt;

mert csak az *életrevaló*, csak az *biztos*, csak az *tartatja fen magát*, a mi a népben gyökeredzik.¹

Minket magyarokat természetesen a római *culturá*-nak s a *latin* nyelvnek ama diadalai érdekelnek leginkább, melyeket a hajdani *Pannoniá*-ban és *Dáciá*-ban aratott. *Dáciá*-ról a mult számban szoltunk; foglalkozunk tehát jelenleg *Pannoniá*-val.

Pannonia a vitéz pannoniaktól kapta nevét. Ezek akkor, mikor a rómaiak velök először jöttek érintkezésbe, a műveltségnek még nagyon alacsony fokán állottak. Országuknak meghódítását *Octavianus Augustus* 35. Kr. el. (tehát még mielőtt egyeduralkodóvá lett) kezdé meg és pedig, mint *Dio Cassius* (XLIX. 36.) beszéli, alapos ok nélkül, csak azért, hogy katonáit foglalkoztassa és mások költségén eltarthassa. A hadmenet, melyet *Octavianus*-nak *Víbius* nevű vezére folytattott, szerencsésen végződött ugyan, de tartós eredménye még nem volt; a rómaiaknak ugyanis még több izben kellett a föl-föllázadó *Pannonia*-beliek ellen hadakozniok és csak a 8. évben Kr. ut. fejezte be *Octavianus Augustus*-nak mostoha-fia, *Tiberius*, *Pannoniá*-nak meghódítását. Erre a rómaiak, hogy az annyi véres küzdelem árán szerzett országnak birtokait magoknak biztosítsák, a *Duna* mentében számos erősséget állítottak, gyarmatokat alapítottak, városokat építettek és mindenfelé országutakat készítettek.

Pannoniá-nak határai a következők voltak: nyugaton a *Mons Cetius* (a mai *Kahlenberg* és *Wienerwald*) választotta el *Noricum*-tól; délen a *Savus* vagyis a *Száva* folyó volt a határ közte és *Illyria* között; éjszakon a *Duna Germania Magna*-tól, keleten pedig ugyane folyó *Dáciá*-tól választotta el *Pannoniát*. A régi *Pannonia* tehát magában foglalta a mai *Austriá*-nak és *Steirország*-nak keleti részét, *Krajná*-nak egy részét, *Magyarország*-nak a *Duna* déli oldalán elterülő részét, végre *Szlavoniá*-nak és *Boszniá*-nak egy részét.

Pannonia a Kr. ut. első században csak egy provinciát alkotott és egy «*consularis legatus*» igazgatása alatt állt, a mint *Tacitus*-nál (a «*Historiae*» II. könyvének 86. fejezetében) olvassuk; — *Ptolemaeus*-nál, a jeles geographusnál, ki *Antonínus Pius*-nak kortársa volt, *Pannoniá*-t már két provinciára találjuk osztva, melyeket egy-egy «*legatus Augusti pro praetore*» igazgatott; a nyugati provincia «*Pannonia superior*», a keleti pedig «*Pannonia inferior*» nevet viselt; — a két provincia között a határ nem volt természetes, hanem csak *képzelt*: az *Arrabo* vagyis *Rába* folyó

¹ Ennek igaz voltát a XIX. század eseményei is bizonyítják. Például amaz országok, melyek még a közel multban az európai *Törökország* kiegészítő részeit képezték, ma máris olyanok, mintha sohasem állottak volna «*török*» uralom alatt. Miért van ez így? Azért, mert az illető országokban a «*török*» nyelv jobbadán csak az aránylag csekély számú *művelt* osztálynak nyelve volt. — Ez valóban gondolkodóba ejthetné nálunk mindazokat, kik abban a hitben leledznek, hogy nem a (még most is, fájdalom, vajmi *elhanyagolt* állapotban levő) magyar *népiskola*, hanem a *felsőbb* iskola, — nem a milliósok számláló *néposztály*oknak megmagyarosodása, hanem az aránylag kevés számú, a magas *német* *cultura* varázsköréből s a *német világ*-nyelv polyp-karjaiból kibontakozni már-már alig bír — (ugy-hogy, egy példát idézünk száz helyett, a «*Neues Pester Journal*», melyet az Istenben boldogult «*Hon*» még «*züglap*»-nak nevezett, de melybe egy idő óta a magyar irodalomnak *koryphaeusai* is szorgalmasan írnak, buzgón terjesztve hazánkban a «*magyar*» nyelv helyett a «*német*»-et [vagy *Simonyi*-nak elnevezett nyelv-tana szerint írva «*német*»-t] és jó példát adva a haza nem magyar-ajku lakosainak, hogy ők is *németül* írjanak, ne *magyarul*, — ma már 24,000 azaz huszonnégyezer példányban jelenik meg és már sokkal nagyobb «*honorarium*»-ot [vagy *Simonyi*-nak «*kizárólag* ajánlott» nyelv-tana szerint írva «*honorarium*»-t] fizethet, mint bármely magyar napi-lap) — ki-bontakozni, mint mondtam, már alig bír *művelt* osztályuaknak — részben ugyanis vajmi fölületes — magyarosodása biztosítja (???) a magyar nyelv uralmát, *hegemoniáját*, hazánkban.

torkolatától le a *Savus*-ig vagyis *Száva*-ig egy egyenes vonal gondolandó határnak.

A Kr. ut. 4. században *Pannonia* 4 provinciára oszlott, melyek a következők: I. *Pannonia prima*; II. *Pannonia secunda*; III. *Valeria*; e provincia a *Duna* és a *Balaton* közt terült el és *Diocletianus* császár *Valeria* nevű leányának tiszteletére neveztetett így ennek férjétől, *Galerius* császártól, ki *Aurelius Victor* (*Caes.* 40.) elbeszélése szerint e provinciában erdőirtás és a *Balaton*-nak¹ a *Duná*-ba való lecsapolása által (nyilván a *Sárvíz*-csatorna segítségével) nagy területet tett művelhetővé; IV. *Savia* vagy *Pannonia ripariensis*, a *Száva* és *Duna* között.

Pannonia-nak legnevezetesebb városai voltak:

I. *Vindobona* vagy *Vindomana* vagy *Vindomina* vagy később (l. «*Cannabich's Geographie.* 1870». az 581. lapon) *Faviana*, a mai *Bécs*. A második római császár, *Tiberius*, *Julio*-boná-ra változtatta nevét, de e változtatás nem volt tartós életű. *Ptolemaeus*-nak, a már említett jeles geographusnak, idejében a «*legio X. gemina*» állomásozott *Vindoboná*-ban, a mely városnál azonban egészen a Kr. ut. 2. századig sokkal jelentékenyebb volt a vele szomszédos *Carnuntum* (a mai *Haimburg* közelében). *Marcus Aurelius*-nak a *marcomannok* elleni hosszú háborúskodásakor *Vindobona* jelentősége növekedett, minthogy a római seregnek jobb téli-szállást adott, mint *Carnuntum*, a mely utóbbi város azontúl oly rohamosan hanyatlott, hogy a Kr. ut. 4. században már romokban hevert. — *Vindobona* *Attila* idejében *Noricum*-hoz tartozott; azután a *gótok* és *longobardok*, végre az *avarok* birták, kiktől *Nagy Károly* vette el.

II. *Petovio* vagy *Petavio*, a mai *Pettau*, a *Dráva* mellett. A 3. századnak második felében *Petovio*-nak püspöke *Victorinus* volt, a ki görög létére mégis latinul írta munkáit, habár a latin nyelvben nem volt olyan jártas, mint a görögben. «*Victorinus, Petavionensis episcopus, non aequae latine ut graece noverat.*» (L. *Hieronymus*: «*De viris illustribus.*» 74.) Hogy a nevezett petovioi püspök latinul írta munkáit, ez is egyik bizonyítéka annak, hogy a latin nyelv a 3. században már nagy hódításokat tett vala Pannoniában.

III. *Aemona* (*Emona*), a mai *Laibach*. Mig *Plinius* *Pannonia*-hoz számítja, addig *Ptolemaeus* és későbbi szerzők *Italia*-hoz tartozónak tekintik. Lehetséges, hogy *Augustus* már 34. Kr. el. alapított a mai *Laibach* helyén gyarmatot. (L. «*Die Ausbreitung der lateinischen Sprache.* Von Dr. *Alexander Budinszky.* Berlin 1881». a 175. lapon.)

IV. *Nauportum* vagy (*Plinius*-nál) *Nauportus*, a mai *Oberlaibach*. Már a *respublica* idejében nagy kereskedőváros volt. A *Noricum*- és *Pannonia*-beliek saját árucikkeiket itáliai borral és másféle árukkal cserélték el itt. *Augustus* idejében innen — mint hadiszertárból — szállították a *Száván* a *dákok* ellen föllállított római sereg számára a háborúhoz szükséges dolgokat. *Augustus* halála után a föllázadt pannoniái legiók elpusztították (l. *Tacitus*: «*Annales*» V. könyvének 20. fejezetét), úgy hogy *Ptolemaeus* már meg sem említi.

V. *Siscia*, a mai *Sziszek*, a *Kulpa* folyónak a *Száva*-ba való szakadásánál. A helytartó, ki itt székel, «*corrector Saviae*» nevet viselt.

VI. *Sirmium*, a *Száva* mellett. Nagyszerű romjai *Mitrovic* környékén ma is láthatók. A későbbi császárok gyakran székeltek itt. Többen a császárok közül, mint *Probus*, *Maximianus*, *Herculus* és *Gratianus*, itt születtek. *Sirmium*-hoz közel volt az *Alma* vagy *Almus*

nevű hegy, melyet *Probus* császár szőlővel ültetett be. Közel volt a városhoz a *vastorony* («*turris ferrata*») is, melyben *Probus*-t saját katonái megölték.

VII. *Taurunum*, némelyek szerint a mai *Zimony*, mások szerint *Belgrád*. *Schönwisner István*¹ «*Comment. in Rom. iter per Pannon. ripam. Budae. 1780.*» című munkájában akként egyesíti a két véleményt, hogy azt mondja, hogy *Taurunum* maga a mai *Zimony* helyén állott, de kikötője, melyben római hajóhad állomásozott, a mai *Belgrád* helyén volt.

VIII. *Cibalae* vagy *Cibalis*, a mai *Vinkovce* táján. I. *Valentinianus* és *Valens* császárok itt születtek. E város történeti nevezetességei amaz ütközetnél fogva is, melyben *Constantinus* 314. oct. 8. Kr. ut. *Licinius*-on (vagy *Simonyi* nyelvtana szerint írva: «*Licinius*»-n) győzedelmeskedett.

IX. *Mursa*, a mai *Eszék*, a *Dráva* mentén. *Hadrianus* alapította. A római hajóhad egy része itt állomásozott.

X. *Bregetium* vagy *Bregetio*, a mai *Uj-Szőny*. Itt állomásozott a «*legio prima adiutrix*». Ez erős *municipium*-ban több hónapig tartózkodott I. *Valentinianus* császár, midőn 374. a *quádok* ellen készült, kiket a következő évben (375.) le is győzött. A nevezett császár *Bregetium*-ban halt meg ugyanabban az évben (375.) nov. 17. hatvanöt éves korában.

XI. *Scarabantia*, a mai *Soprony*.² *Plinius* szerint mellékneve *Julia* volt. Flaviusi gyarmat. (L. *Mommsen*: «*Cor. inscr. Lat.*» III, 1, 533.)

XII. *Sabaria*, a mai *Szombathely*. *Claudius* alapította. (L. *Plinius*. III. 24, 146.) *Severus*-t itt kiáltották ki katonái császárnak. Ama számos római *inscriptio* és másféle római régiségek, melyeket *Szombathely* környékén találtak, a hajdani *Sabaria* virágzó voltáról fényes tanúságot tesznek. Hogy *elemi-oskolája* is volt, azt két égetett agyagkő bizonyítja, melyeknek egyikébe a következő sorok vannak égetve:

«*Senem severum semper esse condecet.*

Bene debet esse pueri qui discet bene.

E két sor mintája ama *cursiv*- vagyis folyó-írásnak, melyet a viasztáblákon találtak.

A másik kőbe az *abc* van égetve *capitalis*-írásban.

E két égetett kő nyilván mintául szolgált, mikor írni tanították a gyermekeket az iskolában.

Sabaria-i festőkről is tétetik említés. («*Corp. inscr. Lat.* III. 1. l. a 4222. számú feliratot.)

Sabaria 455. Kr. ut. földindulás következtében romba dőlt. Ez eseményt a római hivatalos «*Annales*» följegyezték, jóllehet ily provinciái eseményekről máskor nem igen szoktak megemlékezni. Hogy *Sabaria*-nál kivételt tesznek, az is e római város nagy fontosságának tanúsága. («*Jung: Römer und Romanen in den Donauländern.* Innsbruck. 1877». l. a 186. lapon.)

XIII. *Sopianae*, a mai *Pécs*. A *Valeria* nevű provinciának fővárosa.

XIV. *Aquincum* vagy *Acincum*, a mai *Ó-Buda*. *Septimius Severus* volt alapítója. Midőn később a 3—4 legióból, megfelelő segédsapatokból és a *Dunán*,

¹ Pesti egyetemi tanár volt. «*Révai, Winterl, Mitterpacher, Kitzel, Tolnai, Kelemen, Fejér, Bene, Alber, Lenhossék, Schuster, Szűcs, Hadali, Schoenviesner, Schedius, Schwartzner, Stahl, Tomcsányi, Tumpacher, kik ugyanazon egy platói kertben virágoztak s virágzanak, mind olyan tudós fők, kikkel a külföld is dicsekedhetnék.*» L. «*Egy magyar mint görög versirő.* Irta *Ponori Theureck Árpád.* Különnyomat a «*Nyelvtudományi Közlemények*» XII-ik kötetéből. Budapest. 1877. Franklin-társulat nyomdájá» a 10. lapon a 2. jegyzetet.

² Sokan mai nap így írják e város nevét: «*Sopron*»; de az analogia (*Mosony*, nem *Moson*, *Pozsony*, nem *Pozson*, stb.) azt kívánja, hogy így írjuk: «*Soprony*».

¹ A *Balaton* tavának neve *Aurelius Victor*-nál «*Pelso lacus*», *Plinius*-nál, «*Peiso*», *Jornandes*-nél pedig «*Pelsodis*». (Lehetséges, hogy «*Peiso*» *Plinius*-nál csak íráshiba «*Pelso*» helyett.)

Száván s Dráván cirkáló hajóhadból álló összes pannoniai haderő élén három vezér (*duces*) állott, akkor közülök az egyik *Acincum*-ban székelte. A mit *Budinszky* (I. «*Die Ausbreitung der lateinischen Sprache*. Berlin. 1881.» a 175. lapon) egész Pannoniára vonatkozólag mond, az a hajdani *Acincum*-ra, — az imént kiásott maradványaiból következtetve, — kiválóan illik: «*Noch gegenwärtig deuten prächtige Ruinen den ehemaligen Glanz des dortigen Lebens an. Marmorwände, Mosaikböden, Theater und üppige Bäder, deren Reste man ausgegraben hat, beweisen, dass römische und griechische Bildung hier nicht bloss obenhin gelehrt hatte*». — Hogy mennyire virágozhatott *Acincum*-ban névszerint a római színügy, azt egy talált felirat bizonyítja, a mely azt adja tudtunkra, hogy *Acincum*-ban egy teljes «*collegium scaenicorum*» vagyis «színtársulat» volt, mely még rendes sűgöt is tartott, a kinek a mai sugóknál sokkal jobb állása lehetett, mert másképp alig szentelhetett volna a *collegium* «*Genius*»-ának fogadalmi-követ. («*Corp. inscr. Lat. III. 1.*» I. a 3423. számú feliratot.)

A rómaiaknak Pannoniában kifejtett civilisáló működése egyáltalában nagyon üdvös volt. Nem említve a közlekedést hatalmasan előmozdító római országotakat, főleg a mocsarak lecsapolása és a szőlőművelés az, mely a rómaiaknak kiváló dicséretére válik. *Galerius*-on kívül, ki, mint mondtam, a *Balaton*-nak lecsapolása által sok mocsaras területet tett mivelhetővé, névszerint *Probus* császár az, ki az utókor haláljára érdemes, mint a ki a *Duna* mentén levő mocsarakat kiszáríttatta és szőlőt műveltetett katonái által, a kik utóbb a munkát sokalván föllázadtak és *Probus* 282. *Sirmium* (a mai *Mitrovic*) mellett megölték.

«*Vineas Gallos et Pannonios habere permisit; opere militari Almam montem apud Sirmium et Auream apud Moesiam superiorem vineis conseruit et provincialibus colendas dedit. Interfectus est tamen Sirmii, tumultu militari, in turri ferrata*». Így szól *Eutropius* «*Breviarium historiae Romanae*» című munkájának IX. könyvében a 17. fejezetben.)

Hogy Pannoniában a városi élet egészen római alapon fejlődött, azt a talált feliratokból látjuk, melyek hol különféle római tisztviselőkről, hol vallási társulatokról, hol céhekről és egyesületekről szólnak. Hogy a benszülöttek alkalmazkodtak a rómaiak szokásaihoz és megtanulták a latin nyelvet, azt az inscriptiókban sokszor előforduló barbar személynevek eléggé bizonyítják. Hogy továbbá a római fényűzéshez, a római élet finomabb élveihez, valamint vérengző mulatságaihoz is hozzászoktak, azt a többi közt az is bizonyítja, hogy egy *Lyaeos* nevű híres gladiator *Sirmium*-ban vendégszerepelt, valamint az is, hogy egy pannoniai felirat «kenőcsárusnő» említ; nem különben az is, hogy egy pannoniai emlékkövet találtak, mely két vadászszobor volt szentelve.

A mint *Sabariá*-ban volt, úgy voltak bizonyosan minden más nagyobb gyarmatvárosban is «latin-nyelvtérjesztő» iskolák, melyek közül *Aemona* városának iskolája kiválik.

Ezt látogatta névszerint amaz *Aemona*-beli *Sulpicius* is, a kit később Rómában találunk, a hol elejénte *vicarius* volt, később pedig még nagyobb méltóságra emelkedett, a mint csak *senator*-i rangoknak járó «*clarissimus*» címéből kitűnik, melylyel őt *Gratianus* és *II. Valentinianus* kitüntették. — Az *aemona*-i iskola növendéke volt névszerint *L. Tettienus Vitalis* is, a mint azt egy talált *inscriptio* ekként bizonyítja: «*Natus Aquileie edocatus Julia Emona*». — Valószínűen az az *aemona*-i orvos, *L. Peticius Technicus*, ki *Aesculap*-nak fogadalmi követ állított («*Corp. inscr. Lat. III. 1.*» I. a 3834. sz. feliratot), szintén az *aemona*-i iskolából került ki.

Hogy Pannoniában a latin nyelv és a római műveltség már *Augustus* idejében mindenfelé tért foglalt vala, azt *Augustus* kortársának, *Velleius Paterculus*-nak, következő szavai kétségtelenné teszik: «*In omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae* (hanem a római nyelvnek ismerete is), *plerisque etiam litterarum usus et familiaris erat armorum exercitatio*». (I. «*Historiae Romanae*» II. könyvének 110. fejezetét.)

Hogy a latin nyelvet *Aurelianus* császár alatt, ki 211. Kr. u. Pannoniában, *Sirmium*-ban, született, már általánosan mint országos nyelvet használták Pannoniában, azt *Aurelianus*-nak életírója, *Flavius Vopiscus Syracusius*, bizonyítja. Ez, midőn az *Aurelianus* császár és *Tyana*-i *Apollonios* bölcsész közötti párbeszédéről szól, azt mondja, hogy *Apollonios* latinul (nem görögül) beszélt, hogy őt a császár, mint pannoniai születésű, megérthesse. («*Haec Latine, ut homo Pannonius intellexeret, verba dixisse*». *Aurelianus*, 24. feje.)

A népvándorlás idejében először is a nyugati-gótok tartották Pannoniát egy ideig megszállva; — midőn azután a hunnok jövének, *II. Theodosius* császár (szül. 400. megh. 450.) kénytelen volt Pannoniát *Attila*-nak átengedni; — ennek halála után keleti-gótok, majd longobardok, majd avarok birták. Végre dicső őseink foglalták el. *Thewrewk Arpád*.

A «Korán»-ból.

52. Szura.

A hegy.

Mekkai; 49 versből áll.

Az irgalmas és könyörületes Istennek nevében.

1. A hegyre, 2. A kiterjesztett hártýára 3. Irt könnyre, 4. A látogatott házra, 5. A magas égre 6. És a tele tengerre! 7. Hogy Urad büntetése mindenetre bekövetkezik; 8. Senki sem gátohatja meg. 9. Az nap megrendül az ég, 10. A hegyek megmozdulnak. 11. Akkor jaj azoknak, a kik hazugsággal vádaskodtak, 12. Kik hiábavaló beszédekkel játszadoztak! 13. Az nap a pokol tüzébe taszítatnak. 14. Ez azon tűz, melyet tagadtatok. 15. Szemfényvesztés-e ez? Avvagy nem látjátok-e? 16. Süljetek benne! akár lesz türelmetek, akár nem lesz, mindegy nektek; jutalmat vesztek cselekedeteitekért. 17. Ellenben az istenfélők kertekben és gyönyörben lesznek. 18. Örvendeznek abban, a mit Urok ad nekik, és Urok megszabadítja a pokol büntetésétől őket. 19. Egyetek és igyatok jóízűen cselekedeteitekért; 20. Heverészve sorban álló kerевeteken. Összeadjuk őket szép nagyszemű leányokkal. 21. A kik hisznek és a kiket utódaik is követnek a hitben, azok után küldjük unokáikat is; semmiféle csorbát nem szenvednek el cselekedeteikért; minden ember az ő miveleteinek záloga. 22. Gyümölcsöt és hust, a mennyi kell, bőviben adunk nekik. 23. Köröztetnek poharat egymás közt; nincs ott haszontalanság, sem vétkezés. 24. Fiatalok járnak körülök számukra, olyanok mint a rejtett gyöngyök. 25. Egyik a másikhoz lép és kérdezősködnek egymástól. 26. Ezt mondják: Annakelőtte féltettük családunkat; 27. De az Isten kegyelmes lett irántunk és megszabadított a heves büntetéstől minket. 28. Annakelőtte segítségül hívtuk őt; mert jótékony, kegyelmes. 29. Te pedig ints; mert te Istennek jó akaratóból nem vagy sem jövendőllő, sem ürdöngös. 30. Avvagy ezt mondják-e: Költő; várjuk az idő

viszontagságait végette, 31. Felelj nekik: Várjátok, én is várom veletek. 32. Valjon álmaik parancsolják-e ezt nekik vagy éppen gonosz emberek? 33. Avvagy azt mondják-e: Koholta? Sőt hinni nem akarnak. 34. Terjeszszenek ehhez hasonló értekezést elő, ha igazuk van. 35. Valjon semmiből vannak-e teremtvé vagy ők-e a teremtők? 36. Vagy ők teremteték-e a mennyeket és a földet? Sőt nem erőshittük. 37. Valjon nálok vannak-e Urad kincsei? vagy ők-e a felügyelők? 38. Vagy van-e lábtójuk, hogy hallgatóznak rajta? A ki hallgatózott közülök, álljon világos érvekkel elő 39. Avvagy neki leányai vannak-e, nektek pedig fiaitok? 40. Vagy jutalmat kérés-e tőlük? Hiszen terhelve vannak adósságokkal. 41. Avvagy nálok van-e a titok s ők csak leírják? 42. Vagy ármányt szándékoznak-e forralni? Sőt a hitetleneken kifog az ármány. 43. Avvagy van-e istenük Istenen kívül? Távol legyen Istentől az, a mit melléje helyeznek! 44. Habár látnák is, hogy egy darab ég esik alá, azt mondanák: Összetorlott felhő! 45. Hagyjad őket, míg napjok beköszön, melyen elvesznek. 46. Azon nap, melyen ármányuk mit sem használ nekik és segítség nélkül szűkölködnek. 47. A bűnösök még ezenkívül is bűnhődnek; de a legtöbben közülök nem tudják azt. 48. Várjad türelemmel Urad ítéletét; mert te szemünk előtt vagy. Magasztald Urad dicsőségét, mikor felkelsz; 49. Ejjel is dicsérjed őt; a csillagok letűntével is.

Jegyzetek. Címét. «A hegy» e szura az első verstől kapta. 1. A hegyre, Sinaj hegyére vagy valamely más hegyre esküszik az Isten, hogy a 8-dik versben említett büntetés bekövetkezik. 2. A hártýára irt könyvre esküszik továbbá az Isten. E könyv vagy a Korán vagy a Pentateuchos vagy ama könyv, mely a végítéletkor mindenki előtt megnyittatik, vagy azon könyv, mely a mennyekben őriztetik, vagy az a könyv, melyben Isten törvényt irt Mózes számára, úgy hogy Mózes a keletiek szerint az Isten tollának recsegését is hallotta. 4. A látogatott házra, a mekka Kábára. Vagy a mennyei házra, mely a mekkaival szemközt van, a 6. vagy 7. égben, melyet naponként 70,000 angyal látogat és imádkozva körüljár. 5. A föld 500 év járásnyira van az égtől. 6. Muhammed veje Ali azt mondta, hogy e tenger nincs e földön, hanem a mennyekben. 12. Játszadoztak, tréfát űztek a Koránból. 21. Utánok küldjük a paradicsomba. Záloga, azaz: felelős. 23. Haszontalanság, pletyka és badar beszéd. 24. Rejtett gyöngyök a kagylóban. 29. Te pedig Muhammed ítsd az embereket. 30. A mekkaiak azt mondják, hogy Muhammed költő, és csak az időtől várják, hogy kibujik a szög a zsákból, hogy ő nem próféta. 32. Hogy így beszélnek. 33. Koholta a Koránt. 38. Hallgatóznak, mit beszélnek az angyalok ott fenn. 39. Neki t. i. Istennek. 41. Ők csak leírják, hogy vitázhassanak veled? 44. Összetorlott felhő! s még sem hinnének. 49. A csillagok letűntével is, azaz: hajnalkor. Kámory Sámuel.

Csillagtan.

Rovatvezető: Bártfay J. Á.

Válasz

a «Die astronomischen Zustände in Oesterreich-Ungarn» című cikkre.

«Wo die Begriffe fehlen, dort stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein».
Goethe.

A «Sirius» német népszerű csillagászati folyóirat legutóbbi számában egy közlemény jelent meg a fenti cím alatt, melyben a szerző (—y— ur) az osztrák-magyar birodalom observatoriumait veszi bonckés alá.

Jelen cikkben csupán a minket érdeklő, a magyarországi csillagdákra vonatkozó részszel foglalkozom.

A közlemény pellengérré állítja a külföld előtt Urania sanyaru helyzetét Magyarországon, sok helyes adatot, de annál több helytelen eszmét közölve.

Már az első pillanatban szembeötlő, hogy a szerző annyira alaposan ismeri a magyar csillagda felszerelését, hogy kétkedve csóváljuk fejünket, midőn —y—

ur magát nem magyarnak tünteti fel; ezt azonban, ha figyelmesen olvassuk cikkét, nem hihetjük el neki s meg vagyok győződve, hogy e sorokat, habár egyelőre magyarul közlöm, a szerző meg fogja érteni. Sajátságos, hogy a szerző, ki oly jól van beavatva a legcsekélyebb részletekbe, nem tudja vagy szándékosan ferdítve nem akarja tudni, hogy a polytechnikumnak és operaháznak nem egy és ugyanazon építője volt.

Ő ugyanis ezt írja: «Mikor belátták, hogy a budapesti új technikán nem lehet oly csillagdat építeni, hol az akkoriban Konkoly-tól az államnak bizonyos feltételek alatt felajánlott eszközöket el lehetne helyezni és az állam, illetőleg az építő bizottság, szűkeklü levén az épületet — mint Zürichben — szabad helyen fölépíteni, oly csillagdat épített oda, mely saját magának gúnya. Lépcsőháza valóban nem válhatik becsületére a budapesti remek operaház genialis építőjének; olyan ez, hogy úgy a csillagász, mint a látogató minden pillanatban lábát törheti. Az alig 3-5 m. magas kupolát néha három ember sem bírja kimozdítani. Az itt felállított 5" Plösel-féle dyalith oly rossz volt, hogy egy 5" óraművel ellátott aequatoreal refractorral helyettesítették. Fel van állítva még egy Starke-féle magasság-kör s ugyancsak tőle a passage-műszer. Mindkettő az előbbi századba vágyik vissza, ha Reptold művészileg elkészített műszereivel hasonlítjuk össze. A csillagda egy nagy tekintélyű Geodeta vezetése alatt áll, kinek assistense az órákat szabályozza. A mint mondják a csillagda földrajzi szélessége meghatározott, további működésről semmit sem tudunk. A legszomorubb körülmény azonban az, hogy Budapesten a nagy közönség, sőt mondhatni az állam maga is azon véleményben van, hogy Magyarország fővárosának oly csillagdája van, mely a mai tudományos követelményeknek megfelel».

Na ugyan tisztelt cikkíró ur megsugom önnek, hogy Ybl ugyancsak nem fogja megköszönni a csillagda építésére vonatkozó dicséreteket, annál kevésbbé, minthogy nem ő, hanem Steindl m. e. tanár a polytechnikum építője. Azt hiszem, hogy a szerző öntudatosan követte el ezt a kis tévedést, hogy így magyar voltát palástolja, mert még a tyuk is kikaparja, hogy a ki ennyire ismeri a polytechnikumi csillagda állapotát, valamint alább látni fogjuk a többiekét is, az csak magyar lehet.

Annál szomorubb s annál megrovandóbb, hogy közleményét külföldi lapban bocsátotta világnak, oda dobva újabb koncot a Schulverein-nak és más magyarfalóknak, hogy egygyel több okuk legyen bennünket ágról szakadt ázsiai barbaroknak, a műveltség alacsony fokán álló népnek, stb. szidalmazni.

Ha ama cikk szerzője orvosolandó bajokat lát — a mint tényleg léteznek, még pedig, sajnos, nagy számmal — akkor ne a külföldhöz forduljon, hanem itt a magyar sajtó; elég hatalmas az már, hogy merészelje egy egyesekkel, mint az állammal szemben feltárni a valót és a bajok orvoslását követelni. Mert higgye el —y— ur, rajtunk a külföld nem fog segíteni, hanem mi segíthetünk magunkon, ha akarunk, s kárba veszett fáradság lesz a külföldnek prédikálni bajainkról, a helyett, hogy itthon nyulna bátran és elfogulatlanul a darázsfészekbe.

Ezzel csak többet árt az ügynek, mint használ!

Avagy tán ama cikk szerzője is, hogy a külföldnek referál, azon gyász-magyarok közé tartozik, kik előtt «a magyar még mindég nem tud semmit» s «csak az jó, a mi külföldi»?!

De lássuk a cikk többi részét.

«Az országos központi meteorológiai intézet kertjében (mondja a cikkező) egy u. n. «csillagászati gunyhóban» (astronomische Hütte) egy 4" Merz-féle aequa-

toreal van felállítva. A kir. egy. csillagda Kolosvárt néhány régi Reichenbach és Fraunhofer-féle műszerrel van felszerelve s inkább papiroson, mint valóságban létezik. A legnagyobb s legjobban felszerelt magán-csillagda az osztrák-magyar monarchiában az ó-gyallai. Van három parallaktikusan felállított refractora 9" 6" és 4 1/2" kitűnő objectivekkel, mind a három óraművel ellátva, nagy spectroscop-gyűjteménye s több mellék-készüléke».

«Sajnos, az ó-gyallai csillagda nélkülözi a szükséges munka-erőt, mert csak egy observatora van, s a tulajdonosban hiányzik a szükséges egészség és munkakedv, hogy a szorgalmat nagyobbítsa. Az observator tisztán spectroscopikus megfigyeléseket tesz, valamint a nap is szorgalmas vizsgálat tárgya, természetesen az *itt levő eszközök nem használhatók ki teljesen*. . . A herényi astrophysikai observatorium egy szorgalmas ügyes fiatal emberé, ki egész életét a tudománynak áldozza. A csillagda fő-műszere egy igen jó parallaktikus tükör-telescop, óraművel. A herényi csillagda szorgalma rendkívüli s csak csodálni lehet, hogy honnan veszi tulajdonosa az időt annyi mechanikai munkára, ég-photographiára, csillagok spectroscopikus megfigyelésére s más egyébire. A tudomány érdekében tán előnyös volna, ha az imént említett két csillagda-tulajdonost illetőleg helycsere történnék. Egy szintén szép csillagda épül Magyarországon Kis-Kartalon ő felsége¹ gödöllői kastélya közelében. Alapítója Podmaniczky. Főműszere egy 7" Merztől P. Cooke-féle constructióval. Az észlelés jövő évben fog elkezdődni s a munkaterv: planeta-felületek, hold és kettős csillagok vizsgálása. Valószínűleg napmegfigyeléseket is fognak tenni». (Milyen jól van informálva a *külföldi* (???) —y— ur.)

«A magasclerus csillagdái közül annál is inkább foglalja el a kalocsai az első helyet, mivel berendezése egy államival is versenyezhet. Van egy 4" és 7" Merz-féle távcsöve. Eddig egy öreg beteges ur vezette, ki belekapott mindenféle munkába s a vég-eredmény az ismeretes *«ex omnia (!) aliquid*, stb. lett. Idejét csillagászhoz nem tartozó munkákkal fecseverte el. (Igazán?) A főtisztelendő pater mégis pontosan meghatározta a csillagda geographiai fekvését az első verticalisban tett észlelésekből. (Csak hogy mégis!) Mostani követője a napot figyeli meg Potsdam-tól, Ó-Gyallá-tól, Zürich-től elütő módon. A károlyvárosi csillagdában, mint mondják, szintén hever néhány régi műszer s egy igen szép 3" meridián-kör. — Az ő — mint a kolosvári — valószínűleg nem is tudja, mire való egyik v. másik műszer». — Végül —y— ur az egri csillagdáról ír s a megboldogult Montedegón szellemeskedik.

A mit a szerző a budapesti *polytechnikum* u. n. observatoriumáról mond, az mind való.

Igaztalan a vád a kalocsai csillagdára vonatkozólag és semmikép sem foghatom fel, mint írhat a *leendő* kiskartali csillagda munkálkodási programjáról, hogy miért ülteti fel a közönséget s egyáltalán mi jognál fogva beszél mint *tudományos kritikus* kiskartali «csillagdáról». Akár csak kényszeríteni akarná Br. Podmaniczkyékát, hogy vegyenek össze mindenféle műszert, melyeket majd «a szükséges munka-erő hiányában» a por lep be s a pókok tanyája lesz. Mint observatoriumról beszél róla s máris megállapítja munkaprogramját, a mi mindenesetre csak kellemetlen Podmaniczkyéknek, mert szándékukban sincs oly csillagdát építeni, melyre —y— ur a legközelebbi cikkében rázendítse e dicsőhymnust: «Íme állanak a műszerek, nem dolgoznak, pedig az observatorium sok államival versenyezhetne». — Ez szándékuk

sem volt s nincs is; csupán az ég fenséges pompájában akarnak gyönyörködni; e hasznos és kedves időtöltésben ne zavarja őket a cikk szerzője.

Sajátságos, hogy a cikk szerzője, úgy látszik, nem akarja tudni, hogy a gyallai csillagda tulajdonosa szervezte a Haynald-csillagdát is, úgy mint fogja szervezni a kiskartalit. Mindkét intézet távol volt attól, hogy csillagda akarjon lenni, azzá csak Konkoly tette, ki azt tudományszeretetéből láttatta el bőves-bőven műszerrel. — De Konkoly nyilvánosan több ízben is kimondá, hogy ő elvből nem tarl két csillagászt s ennél fogva szerző zokon nem veheti senkitől, ha Gyallán úgy mint Kalocsán s később tán Kartalon is a «főlöleges» műszerek tétlenül hevernek. — Vagy szerzőnek oly kevés fogalma van az exact asztronómia-ról, hogy csak azon észlelőt tartja szorgalmasnak, ki a hét minden napján más műszerrel mást figyel?! Ez aztán, —y— ur, a valódi *«ex omnibus aliquid»* stb. Egy magán-csillagdának nem az a feladata hogy egy államival versenyezzen, ha személyzete csekély. Válaszszon magának egy tudományát s művelje ezt egy egységes és helyes terv szerint s ne tántorodjék el, ha egy kislelkű, felületes, elbizakodott kritikus, ki a csillagda tevékenységét fel nem foghatja, ezt megbírálgatja. — Így olvassuk cikkében p. azt is, hogy Gyallán azon fáradoznak, hogy az astrophysikát, mely eddig tisztán tapasztalati, exact tudománynya emeljék. Ez úgy látszik a szerzőnek zokon esik, mert valószínűleg nem sokat ért a felső mathesishez. Az eddig közölt theoretikus munkákból, melyeknek szerzője a csillagdának observatora, egy jeles fiatal ember, láthatjuk, hogy a követett gondolat-menet lassan bár, de célhoz fog vezetni és a ráfordított idő s munka előbb utóbb meg fogja teremni gyümölcsét. — Vagy tán *okosabb* volna, ha ily nemes célt szem előtt tartva az észlelő oly megfigyeléseket producálna halomra, melyek megelőző elmélet hiányában ezren vannak, s melyeket majdan egy exactabb állásponton álló kutató kénytelen lenne elvetni?!

Hogy pedig a gyallai csillagda tulajdonosa beteges és munkakedv-vesztett, ezt a cikk szerzője, ha finom érzésti ember, nem irta volna, annál kevésbbé, mivel kevés, sőt tán egyetlenegy magáncsillagdát sem volna képes a gyallaiival szembe állítani, a melyen annyi munkát hajtottak végre eddig, a hol annyi észlelést és theoretikus dolgozatot bocsátanak még most is a tudományos világ elé, dacára annak, hogy «vezetője beteges» s hogy csak egy observatora van a gyallai csillagdának. — Konkoly érdemeit, tisztelt —y— ur, kár kisebbiteni, s az önnek nem is fog sikerülni.

A herényi csillagda, igaz, dicséretes szorgalommal folytatja az égi testek s azok spectrumainak photographálását, mire dr. Vogel az astrophysika egyik koryphaeusa nem fektet ugyan valami nagy súlyt. S van ok rá elég. De ha siker koronázza is lépteit, lássa be, hogy a spectrumok photographálása physikai szempontból nagyon is *egyoldalú* kutatási mód. — De ha szerző a két intézet vezetőinek helycserejét kívánja, úgy azt hiszem, nem nyer vele sokat. Gyökeres emelését a munkának csak úgy érheti el a két intézet szerény véleményem szerint, ha a *felesleges nagy számmal levő műszerekhez több munkaerőt alkalmaz*. Mert hiába van ott a sok műszer, hiába költenek százakat eszközgyűjtemények gyarapítására, a műszerek maguk nem fognak dolgozni.

Így a gyallai csillagda oly kitűnően van berendezve, hogy ott 5 csillagász is egymástól függetlenül kényelmesen eldolgozhatnak.

A kalocsai csillagdán csak egy munkaerő volt, egy öreg beteges ur. Ne csodáljuk, ha keveset hallani

¹ —Y— ur «Kaiser»-t ír

felőle. Mint Gyallán, úgy itt is azt az elvet követték, *minél több a műszer, annál többet dolgoznak.* (A műszerek?) Különben kár azt a Pater-t bántani, ki dicséretesen működött. Ime ő egy villamos contact-készüléket szerzett, több segédeszközt a trigonometriai számítások gyors és biztos megoldására és behatóan foglalkozott a magyarországi három szögeléssel stb. Ha ezek oly munkák, mire egy csillagász *«nem hivott»*, úgy az a x-i csillagász nagy kegyében állhat szerzőnek, mert munkásságáról nem referál, mely hajóépítésből, vasuti gyorsaság-mérők szerkesztéséből stb. áll. Ez *magánügy*, melyhez senkinek semmi köze, s nem is említeném, ha a cikkíró oly megrovandó egyoldalúsággal és felületességgel nem ítélte volna el a tudományos munkájában előregedett főtisztelendő pater tevékenységét.

A kritikus tárja fel azt őszintén, a mi szíven fekszik, ne vesse alá magát semmi személyek iránti kötelezettségnek, legyen független és önálló; de ha nem tud a kritika fegyverével banni, ne kontárkodjék. A kritikai igazságot ne keresse személyeskedésben, mint teszi ezt a cikk szerzője, midőn a kalocsai csillagda volt igazgatója munkásságát semmibe sem veszi s mélyen hallgat j-lenlegi követőjének működéséről, csupán felemlíti, hogy napfoltokat figyel Már pedig higye el a cikk szerzője, a napfoltok *helyét* megfigyelni, meghatározni igen is észszerű munka.

Úgy látszik, azt gondolta ama cikk szerzője, hogy Magyarországon csakugyan annyira nem érdeklődnek már a csillagászat iránt, hogy badarságait szó nélkül hagyjuk. Csalódott, s biztosíthatom, a sajtó körmére fog koppantani máskor is. Azzal a jó tanácsos bucsuzunk el tőle, hogy *valahányszor kritikát akar írni, jusson eszébe ez a neki szóló arany mondás: «Sutor, ne ultra crepidam».*

A hivatalos nyelv. (Stilus curialis.)

Mint e lapnak egyik szorgalmas olvasója örömmel tapasztalom, hogy szerkesztője kérlelhetetlen szigorú tanúsít mindazok iránt, a kik irodalmi munkáikban érthetetlen, homályos, laza fogalmazással és ferde kitételekkel zavarják nyelvünk tisztaságát és gátolják fejlődését.

Ez a tapasztalás bátorít arra, hogy e becses lap terét igénybe vegyem az ugynevezett hivatalos nyelv érdekében.¹

Az kétség tárgya nem lehet, hogy nyelvünk az utóbbi időben a maga egészében és részleteiben sokat fejlődött s hogy maga a hivatalos irmodor is felmutat némi változást, idomulást.

De e tekintetben a haladás és javulás annyira csekély, hogy azt továbbra is közönyösen elnézni, káros mulasztás volna.

A baj okát abban találom, hogy leendő hivatalno-

kaink már gyermek-korukban az iskolában nem részesülnek mindenütt abban az oktatásban, a mely a későbbi fejlődés biztos alapját megteremthetné.¹

Mint felsőbb tanintézetek növendékei pedig nagyon ritkán részesülnek azokban a figyelmeztetésekben, a melyek irmodoruk javulására kellő befolyást gyakorolnának.

Ha már valaki vizsgálatait letette és hivatalos működést kezd, csak kivételesen részesül abban a szerencsében, hogy a már elődei vagy főnökei által követett modorból okulást szerezhessen.

Mindezekhez természetesen csak bénítólag járul az a körülmény, hogy a különleges szakokban használatban levő tan- és kézikönyvek legnagyobb részében nemcsak hogy figyelem fordítva nincs a nyelvezetre, de azok közül több az érthetlenség mesterkéltiségevel van megírva.

A kezdő hivatalnok ilyen előzmények után és ilyen körülmények között minő forrásból meritse azokat az ősmereket, a melyek az egyszerű, tiszta, világos és szabatos fogalmazványok elkészítéséhez mulhatatlanul szükségesek?

Avagy a parlamentben, a közélet más nyilvános helyein, a szak- és napi-sajtó terén használatban levő nyelvezet követendő példaként kiállja-e minden tekintetben a bírálatot?

Es mindezek mellett is a józan közvélemény nem jogosan követelhetné-e meg az ország hivatalnokaitól, mint rendszerint iskolákat végzett és értelmeseknek tartott emberektől, hogy a tőlük kiadott határozatok, rendeletek sat. a szó legteljesebb értelmében a legjobb magyarsággal legyenek fogalmazva?

Nagyon gyéren akad ugyan egy-egy nagyobb lelki erővel rendelkező hivatalnok, a ki ősmerve a bajt, tul teszi magát az oktan előítéleteken, elveti vagy mellőzi a lélekölő mintákat s legjobb tudása és meggyőződése szerint igyekszik e téren is szolgálni a nemzet és közművelődés ügyének.

Ez azonban nem csekély nehézséggel jár. A tudatlansággal karöltve járó féltékenység, a maradisággal párosult érzéketlenség, a csupán furfangból táplálkozó élelmesség különbnél külön utakat és módokat szokott megkísérlni az ilyen törekvés kicsinylésére, meghiusítására, esetleg nevetségessé tételére.

A jobb érzékűek e tekintetben csak úgy juthatnak eredményhez, ha a kicsinyes férfiatlanságoknak figyelmen kívül hagyásával erős elhatározással, lankadatlan kitartással s azzal a meggyőződéssel haladnak kitűzött céljuk felé, hogy e téren is az igazság érvényesülése és győzelemre jutása bármily akadályok mellett is csak az idő kérdése.

A tapasztalás a legutóbbi időben is felmutat erre nézve példákat.

Rákossy Sándor egyetemi tanár pár év óta többrendbeli cikkeiben, értekezéseiben szigorú bírálat tárgyává tette a bíróságok és közigazgatási hatóságok irmodorát. Számos idézettel és példával mutatta ki, hogy a hivatalos irmodor mennyire szabályellenes és helytelen. Rá mutatott azokra a gyakran előforduló

¹ Szívesen engedünk tért a cikknek, még pedig annál inkább, minthogy oly férfitól való, kinek neve, mint jogtudósé, az irodalmi téren is ismeretes, a mint a következő munkákból láthatni:

I. A jövedéki kihágások iránti eljárás és reformja. 1877.
II. Büntető eljárás a jövedéki kihágások tárgyában. Kézikönyv. 1878.

III. A jövedéki kihágások büntető jogtana. Kézikönyv. 1881.

IV. Fiscalismus és jogszolgáltatás. Értekezés. 1882.

V. A jövedéki büntető eljárásról tekintettel a monarchia mindkét felére. 1882.

VI. Das Gefälls-Strafverfahren in beiden Hälften der österreichisch-ungarischen Monarchie. 1882.

VII. Javaslat a jövedéki büntető eljárás egyöntetűsége és ideiglenes szabályozása tárgyában. 1883.

VIII. Das Gefälls-Strafverfahren. 1883.

¹ Vajmi igaz! Fájdalom, a baj a legujabb időben még nagyobbodott, minthogy a szánni való tanulóra oly *«stupid»* nyelvtant tukmáltak, mely a magyar nyelvet feje tetejére állítván s a józan ész ellen valóságos merényleteket követvén el a tanuló elméjét okvetetlenül butítja (l. a Franklin-társulat nyomdájában 1883. megjelent *«Simonyi nyelvtana»* című kritikai tanulmányomat), mely a magyar nyelvtudományt nevetségessé s a magyar nyelv megtanulását lehetetlenné teszi (l. *«Simonyi's ungarische Grammatik»* című 1883. megjelent német recensiómat), mely még a legvastagabb nyelvtani hibáktól sem ment (l. a *«Haza és Külföld»* I. évfolyamában megjelent *«Hibás iránypéldák»* című cikkemet), mely egy szóval mint *«ajánlott»* nyelvtan a magyar *«intellectus»*-nak legnagyobb szegényköve! —

hibákra, a melyek még a törvényekben és rendeletekben is helyet találnak. A védelem és cáfolat elmaradt. Ha nem volt volna igaza, aligha hallgatással mellőzik olykor még hevessekké is vált kifakadásait.

De legyünk őszinték és igazságosak.

Volt és van azoknak már némi eredményük.

Figyelmeztetései hatottak első sorban a budapesti kir. ítélő tábla büntügyi tanácsaira. Azok ugyanis félre téve az eddigi kopott és izléstelen alakot és kitételeket, átalakították irmodorukat. Az idegen nyelvekből átszivárgott, de a magyar nyelvben kétes természetűvé vált hosszadalmas szerkezet, a szenvedő alaknak erőtetése, a ragozásban addig sűrűn jelentkezett szabályellenesség most már nem oly gyakoriak. Az alsóbb bíróságok közül többen követik a jó példát. Követi a kir. pénzügyi közig. bíróság is. Az eredmény ugyan még nem teljes, de kezdetnek eléggé megnyugtató. Hogy ez a törekvés és kezdeményezés még nagyobb tért nem hódíthatott, annak oka természetesen csak magában a hivatalnoki karban rejlik.

Átlátják nagyon sokan, hogy helytelen utat követnek és követnek, de makacsságuk és következetlenségük nagyobb foku, mint egyszerűségük és a nemzeti hivatalos nyelv iránti érdeklődésük. Nem gondolják meg, hogy e téren a mulasztás és nyegleség helyrehozhatatlan hátrányokkal jár. Szem elől tévesztik azt a kötelességérzetet, a melynek ösztönözni kellene őket a jó példa követésére és a siker munkálására.

A törvények és rendeletek nyelve, valamint a hivatalos kiadványok nyelvezetének minősége is nagy hatással van az ország összes lakosságának irmodorára.

És fájdalom, hogy az e téren felmerülő visszasságok legtöbbször csak az élelapokban részesülnek megrovásban.

Kár volna az ország értelmiségének érdeklődés nélkül és tétlenül nézni zentral is a rossz gazdálkodást a magyar hivatalos nyelv terén. Ha szintén idézetekkel és példákkal kellene felszólalásom jogosultságát támogatni, hossza-vége nem volna a munkának. De nem is tartom ezzel az alkalommal szükségesnek, mert a tárgyiasan, higgadtan gondolkozók bizonyára egyet értenek.

Most csak emlékezetbe akartam hozni a hivatalos irmodor roszaságát, elhanyagoltságát, még pedig abban a reményben, hogy majd felszólalnak a hivatottak közül többen, és így talán sikerülni fog ebben a nagyfontosságú nemzeti ügyben üdvös és eredményes mozgalom számára a talajt előkészíteni.

Dr. Székely József.

Lukianos.

IV.

Lássuk az istenek gyülekezetét, hol minden vallási kérdés meghányatik (*Jupiter tragicus*).

«*Jupiter*. Tegnap, oh Juno, a stoikus Timokles és az epikureus Damis, nem tudom miből eredt az ő beszédök, számos tekintélyes egyén jelenlétében vitakoztak a gondviselésről; a mit el nem nyelhetek. Damis azt állította, hogy nincsenek istenek, kik az emberek tetteire felügyelnek vagy azokat igazgatják. Timokles azonban, mint ildomos ember, a mi ügyünket pártolta. Azonnal összefutottak az emberek; de a vitának nem lett vége, s miután abban állapodtak meg, hogy más-kor fogják a kérdést szelöztetni, elváltak. Most mindenki várakozásban van, tudni akarják, melyik bölcsész lesz a győztes, kinek részén lesz az igazság. Látod, mily veszély fenyeget minket; mily rossz lábon állanak a mi dolgunk; mily szélsőségre juttat minket egy

ember! Egy teljesül a kettő közül: vagy megtörik a mi hatalmunk s mi majd csak haszontalan nevekké válunk, vagy tiszteltetni fogunk, mint azelőtt, ha Timokles lesz a győztes».

Megegyeznek tehát abban, hogy gyűlésre hívják össze az isteneket, hogy a vitának tanúi legyenek. Az istenek eljönnek; Jupiter elnököl a gyűlekezeten; megnyitó beszédet mond. Halkan sugja Mercuriusnak, hogy e percben alig tud lélekzetet venni, mire Mercurius azt feleli: «Ez által tökéletesen levered ügyünket. A te hallgatásod gyanussá válik a gyűlekezet előtt, mely e késedelem miatt legnagyobb szerencsétlenséget vél hallani».

Jupiter. Használhatom-e még kezdetnek Homeros ama versét?

Mercurius. Melyiket?

Jupiter. «Ti nagy istenek, ti szép istennők, figyel-jetek rám!»

Mercurius. Ah! hány-szor daloltad el nekünk e kezdetet. De ha jónak látod, hagy-d el e költői nyomatékosságot; válaszd Demosthenesnek valamely Philip-pikáját s alkalmazd csekély változtatással a te dolgod-hoz. Így tesz mai napon a szónokok nagy része.

Jupiter. Csodálandólag szólasz! ime egyik könnyű mód ékesszólónak látszani; igen könnyű és kényelmes arra nézve, ki zavarban van. Elkezdem tehát fölállva. Ugy hiszem, oh emberek — vagyis oh istenek, hogy a sok kincs helyett inkább akarnátok tudni, mi ökből gyűltek itt össze. S föltéve, hogy ez a ti óhaj-tástok stb.

Az istenek atyjának szónoklata után Mercurius, ki az Olympus kapusa, szólal meg: «Csendesen, nyugodtan, zajt ne üssetek. Ki az az istenek közt, kinek meg van engedve a szólás, s kinek megvan szükséges életkora, a ki most véleményét nyilvánítani akarja?... Hogy hogy? senki sem lép elő? Mint-e megkövülve álltok itt, lesujtva a most hallott veszélyek nagyságától?

Momus. Keveredjenek össze a földdel a tengerek! A mi engem illet: ha szabad volna szólanom, sokat mondanék Jupiternek.

Jupiter. Beszélj csak Momus; csak elő vele bizalommal, úgy látszik, hogy szabadon akarod előadni véleményedet a község javára.

Momus. Hallgassatok rám, oh istenek! őszinte szívvel szólok. Régóta vártam már e válságos helyzetet, melyben ma állanak ügyeink. Előre láttam, hogy az ily sophisták csapatja, magunkviselte által a szemtelenségre fölhatalmazva, ellenünk fog támadni.

Dr. Krausz Jakab.

(Vége következik.)

Szerény kérdés.

Ha valaki összehasonlítja a finn nyelvtant a magyar-ral, a francia nyelvtant pedig a német-tel, arról győződik meg, hogy a finn nyelv sokkal távolabb rokona a magyar-nak, mint a francia nyelv a német-nek. —

Valjon mit vélnénk oly francia emberről, a ki azért, mert ő a német-tel rokon francia nyelvben jártas, német nyelvésznek képzelné magát? —

Hát azokról mit gondoljunk, a kik azért, mert a finn-hez konyítanak, magokat magyar nyelvészeknek hiszik, noha nem csak nyelvünknek közel ezer éves — a finn nyelvtől egészen független — önálló fejlődése történetét nem ismerik, hanem még a magyar nyelv legközönségesebb szabályait is oly kevéssé tudják, hogy a legbotrányosabb szarvashibákat ejtik? — (L. a «Haza és Külföld» I. évfolyamában «Hibás írálypéldák» című cikkemet.) Thewrewk Árpád.